

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА

Розглянуто проблему та напрями формування у майбутніх викладачів емоційної культури в процесі професійної підготовки, набуття певних і необхідних якостей та вмінь виходити за межі особистих парадигм в емоційному самовиявленні.

Ключові слова: викладач, емоційна культура, напрями, якості та риси поведінки, самовиявлення, мислення, самостійність.

Одним із найважливіших напрямів професійної діяльності викладачів вищої школи є посилення їхньої розвивальної й формувальної ролі, їхній вплив на перетворення свого професіоналізму, своїх знань, свого ставлення й досвіду на досвід і знання, професіоналізм магістрантів і студентів, досягаючи при цьому певної кондиції в педагогічній майстерності та емоційній культурі.

Щоб викладачу досягти в цьому значного успіху, необхідно бути емоційно сильною й відкритою до успіху особистістю, що, на думку багатьох психологів, означає вміти виходити за межі особистих переконань і парадигм, які ще вчора вважалися правильними, а сьогодні вже не відповідають вимогам часу, сміливо досліджувати власні інтереси й намагатися реалізувати їх, від сходинки до сходинки наздоганяти удачу шляхом глибокого оволодіння емоційною культурою.

Мета статті – розкрити можливі кроки педагогічного впливу на формування емоційної професійної культури майбутнього викладача в умовах магістратури.

Відомо, що емоційна культура й емоційно-почуттєва взаємодія викладачів і студентів виникає тільки на фоні сприятливої психологічної атмосфери, толерантного ставлення суб'єктів педагогічного процесу один до одного в навчальних ситуаціях, що сприяє утворенню тривалого доброзичливого клімату в академічних групах, постійну психологічну підтримку, відсутність недоброзичливої реакції на допущені студентами помилки, очікування від них успіхів, що, в свою чергу, підвищує ефективність та результативність засвоєння знань, оволодіння відповідними вміннями й навичками.

Але розглядати суть і характер емоцій особистості можна тільки через ставлення людини до дійсності, до світу, до того, що вона відчуває.

У багатьох моделях педагогічної діяльності викладача вищої школи важливе місце належить емоційній культурі, яка є ефективним і дієвим фактором вибору моделі професійної поведінки, що особливо актуально для сьогодення, коли існує багато суперечностей між динамічно зростаючими вимогами до якості професійно-педагогічної діяльності викладача, об'єктивізовані сучасними соціально-педагогічними реаліями (зростання обсягів інформації, ускладнення науково-методичної роботи, спричинене переходом на модульно-рейтингову систему навчання згідно з європейськими стандартами, соціально-економічні пульсації тощо), та психофізіологічними, інтелектуальними й емоційними ресурсами особистості викладача, широким спектром професійних функцій підвищує ризик професійного стресу та синдрому так званого "професійного вигорання". На ду-

мку Т. Туркот, при цьому часто порушується нормальний перебіг педагогічної діяльності, відбувається екстремізація (наближення до крайніх меж) відносин між студентами і викладачами, між колегами, чим пояснюється можливий професійний стрес [4, с. 500].

Здійснюючи аналіз шляхів розв'язання такої надзвичайно важливої проблеми у процесі фахової підготовки майбутніх викладачів в умовах магістратури, досліджуючи рівні їхньої емоційної культури, дійшли висновку, що її формуванню сприятиме забезпечення реалізації певних педагогічних напрямів, які взаємопов'язані між собою і не можуть діяти ізольовано один від одного, вимагаючи при цьому комплексної реалізації. Такий підхід і така гіпотеза має свої причини, наукове обґрунтування й пояснення.

По-перше, психологи зазначають, що у стресовому стані людина частіше припускається помилок, їй важко здійснювати цілеспрямовану діяльність, переключення і розподілення уваги, у неї порушується перебіг пізнавальних процесів (сприйняття, пам'яті, уваги, мислення), спостерігається порушення координації рухів, неадекватність емоційних реакцій, виникає загальне гальмування чи повна дезорганізація діяльності.

Крім негативних фізіологічних наслідків для організму викладача (підвищення кров'яного тиску, серцевий напад, головний біль, розлади шлунку тощо), стреси можуть у свою чергу вкрай негативно впливати на якість педагогічного процесу.

Виникнення і переживання складних емоційних ситуацій залежить не стільки від об'єктивних, скільки від психологічних, суб'єктивних чинників, від особливостей самої людини, оцінювання нею ситуації, зіставлення своїх сил і можливостей із тим, що вимагається, тощо.

По-друге, щоб "рух назустріч успіху", подолання стресових ситуацій був ефективним, необхідно освоїти шаблі підіймання нагору, тобто сформувати у собі певні якості характеру, здобути необхідні знання, і відшліфувавши власні інтелектуальні здібності, якомога скоріше вступити на стежку видимої фази успіху.

Перша якість, з якої необхідно починати працювати у цьому напрямі, – це **саморегуляція**. Щоб почати рух до успіху, необхідно зробити найголовніше і найневідкладніше: звільнити свідомість від стереотипів і вірувань, від нав'язаних суспільством, безнадійно застарілих моделей поведінки, не перекладаючи відповідальність на інших, самостійно шукаючи свій шлях до успіху, яким би він тернистим не був.

Отже, емоційно сильною людиною можна назвати тільки такого викладача, який кожную хвилину розуміє, чого хоче, відповідальний за себе, звітує тільки самому собі, постійно думає над тим, як цього досягти.

Друга якість, без якої неможливо долати складні емоційні ситуації, є оптимізм, позитивне мислення. Коли викладач мислить позитивно, то відразу продумує (хоч і не завжди усвідомлено) практичні кроки для втілення своїх думок у дійсність. Коли мислить негативно, то свідомо чи несвідомо все робить для того, щоб виправдати себе. Той, хто мислить позитивно, у всьому намагається бачити позитивний бік і, зважаючи на це, складає чіткий план дій уже з теперішнього моменту. І тоді життя і всі події набувають для нього певного сенсу.

На думку відомого психолога І. Русинки, якщо викладач зосередився на минулих невдачах (поразках) і звик вважати себе переможеним, то вже він не

зможе змінити перебіг подій на свою користь – і тоді поразка стане вічною, оскільки змінити таку установку дуже важко. Тільки спираючись на позитивну основу, можна в найкоротші терміни погасити програму помилок та невдач і вступити на стежку видимої фази успіху. А це під силу тільки оптимістові; тільки в оптиміста пробуджуються сили, здатні привести його до творчих звершень.

І навпаки, тривале перебування в стані песимізму роз'їдає людський розум і здатне занести його душу отруйними думками.

Близьким до оптимізму є **ентузіазм**, без якого не обходиться жодне більш-менш значуще починання. Ентузіазм – це стан розуму, який надихає і спонукає до дій заради досягнення мети. Ентузіазм перебуває в таких самих відносинах із людиною, як пара з локомотивом: це життєва рушійна сила, яка спонукає до дій. Без ентузіазму людина нагадуватиме електричну батарейку, яка розрядилася.

Ці якості – як м'язи на тілі спортсмена – вони напрацьовуються особистістю на щоденних тренуваннях, а потім виявляються на хвилі заслуженого успіху, який людина довго виношувала всередині себе. Такі якості дають людині ту реальну і довготривалу силу, без якої особистість немислима, без якої її плани на майбутнє так і залишаються мріями. Тільки напрацьовані якості можуть акумулювати всі наші сили, всі наші непізнані резерви в єдиний броньований кулак, здатний забезпечити прорив на шляху до успішного втілення в життя нашого креативного проекту [2].

Психолог І. Русинка попереджає, що ми не повинні перейматися думкою переважної консервативної більшості стосовно негативного сприйняття нею нашої поведінки. Так завжди було, є і буде, що люди з їх упередженнями всюди й у всьому намагатимуться каталогізувати всіх, хто відрізняється від них і не поділяє їх догм і поглядів та накласти на них суспільне тавро тільки за те, що ті ухиляються від установлених стандартів, без яких самі вони просто не уявляють своє існування. Такі люди демонструють дивовижну здатність, яка спантеличує інших і приводить їх у стан розгубленості, а саме – при сприйнятті й оцінюванні людей (особливо неординарних особистостей) ігнорувати певні види інформації, які не вписуються в їх імпринтовані тунелі реальності (індивідуальну картину світу) [3].

Таких людей можна тільки жаліти; у цьому питанні вони є безнадійними, позаяк вивільнити їх розум і серце від упереджень і стереотипів, які свого часу нав'язала сім'я, а потім закріпило суспільне середовище, – завдання надзвичайно складне і зазвичай майже не піддається вирішенню.

Викладач повинен мати значно більше професійних якостей і вирішувати, які з них неоціненні в розв'язанні педагогічних ситуацій, зважаючи на конкретну мету, а також з урахуванням своїх індивідуальних здібностей. Але слід акцентувати увагу на такому: докладаючи особливі зусилля у складних емоційних ситуаціях, викладач не тільки наближається до поставленої мети, а й пізнає самого себе, тобто відкриває себе заново, часто з несподіваного боку. Разом із тим у процесі реалізації задуманого він неминуче виявляє у своєму характері й такі риси, які заради досягнення головної мети необхідно змінювати або набувати нових.

Зазначимо, що кожний викладач, який досягав у своєму житті чогось цінного, значущого, неординарного, володів такою якістю, як вміння робити вибір свого майбутнього, обдумувати його якнайповніше й у всіх деталях. Чим точнішим він робив ескіз свого майбутнього, тим прекраснішу картину отримував у результаті – це перевірено на практиці. Але щоб здійснити всі свої наміри й до-

тягнути бажаної мети, потрібно на певний час відхилитися від маршруту, робити або навчатися чомусь новому, щоб скоріше йти далі.

Особливістю професійної діяльності викладача, або працюючого в системі “людина – людина” є те, що викладач вищої школи, крім професійних знань та вмінь, значною мірою використовує інтелектуальні та емоційно-вольові ресурси власної особистості та є своєрідним емоційним та інтелектуальним донором для тих, із ким працює. Саме на цю рису педагогічної та науково-педагогічної діяльності слід звертати увагу, як на становлення творця й провідного суб’єкта освітньої діяльності вищої школи. Саме викладацький потенціал є концентрованою силою, яка напружує, зберігає і передає студентам кращі національні, освітні та виховні традиції й досвід, а тому розбіжності між динамічно зростаючими вимогами до якості професійно-педагогічної діяльності об’єктивізовані сучасними соціально-педагогічними реаліями, зростанням обсягів інформації, емоційними ресурсами та розширенням спектра професійних функцій підвищує ризик професійного стресу та синдрому так званого “професійного вигорання”.

Звідси – декілька важливих концептуальних позицій щодо підготовки викладача до успішного подолання складних емоційних ситуацій. Розгляду напрямів формування емоційної культури викладача має передувати прийняття сукупності теоретичних положень, що визначають стратегію й тактику емоційної поведінки. Перше концептуальне положення ми пов’язуємо з необхідністю докорінної зміни застарілих підходів до магістерського навчально-виховного процесу, створення інтерактивного навчального середовища, використання психолого-педагогічних механізмів та інших інформаційних технологій, спрямованих на розкриття особистісного потенціалу майбутніх викладачів, зміну професійної ролі викладача з головного носія інформації – у помічника магістрів у наукових пошуках, у залученні їх до співтворчості як співавторів педагогічного процесу і партнерів, надаючи можливості вибору шляхів у досягненні мети саморозвитку професійної емоційної культури.

Друге концептуальне положення визначає мету реалізації емоційної професійної культури в професійній діяльності викладача як зміну самосвідомості особистості в когнітивній та емотивній сферах особистісного зростання, що відзначатиметься в усвідомленні своєї професійної самоцінності через процес фахової підготовки; самоідентифікації шляхом здійснення самопізнання своєї особистості; подолання традиційних професійних стереотипів шляхом здійснення критичного самоаналізу професійної емоційної поведінки; формування професійної чутливості шляхом створення структури емоційно-оцінних суджень щодо значущості педагогічної проблематики в професійній діяльності; прагненні до самореалізації та самовдосконалення через розвиток здібностей щодо підвищення професійно-емоційної культури.

За результатами нашого дослідження вказаних концептуальних положень виділено напрями формування у майбутніх викладачів емоційної культури в процесі професійної підготовки магістрів. Перший з них – забезпечення у процесі магістерського навчання стійкої мети та позитивної мотивації. Із цією метою на кожному занятті акцентувалася увага на важливості й значущості професійної емоційної культури, її компонентів для подальшої професійної діяльності. Традиційні прийоми тут не допомагали. Потрібні були емоційні чинники й активні методи викладання: гра, змагання, “круглий стіл”, дебати, дискусії, заохочення,

самостимулювання, вдало підібрані приклади з професійної діяльності викладачів, аналіз їхніх переваг та недоліків.

Другий напрям – організація навчального середовища на засадах педагогічної аксіології на основі суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладача і магістра, розвиток умінь самостійно приймати рішення в тій чи іншій змодельованій емоційно складній професійній ситуації.

Третій напрям – цілеспрямований вплив на формування компонентів професійної емоційної культури кожного магістра з використанням особистих властивостей майбутніх викладачів, їхнього професійного іміджу, природної обдарованості (харизматичності), нахилів, особистісного статусу, розвитку вмінь використовувати психолого-педагогічні механізми педагогічного впливу тощо.

При виділенні останнього напрямку ми керувались головними цивілізаційними нормами моралі, загальнолюдськими цінностями та принципами культуровідповідної педагогіки інформаційної епохи, котрі обґрунтовано соціальним педагогом А. Рижановою, яка радить у будь-якій складній емоційній ситуації керуватися “не політичними, економічними, а саме культурними потребами гармонізації соціальних цінностей соціальних суб'єктів...” [1, с. 36]; підкорення управління складною емоційною ситуацією цілям виховання, навчання, всебічного розвитку, пріоритету духовного над матеріальним; принципу створення виховного середовища.

У процесі аналізу, наприклад, оцінювання людини іншою людиною, у процесі навчання намагалися відкидати ілюзії й упередження стосовно того, чим людина реально є і якою, на думку інших, вона мала б бути, враховуючи це, коли йшлося про особистість неоднозначну.

У цьому питанні доцільно було б керуватися феноменологічною настановою, відповідно до якої під час сприйняття людини слід вилучити з поля зору всі нагромаджені нашою пам'яттю і мисленням застарілі ідеї, шаблонні думки, упереджені оцінки й судження та прагнути в процесі розв'язання складних емоційних ситуацій виходити з позиції спостерігача, без усталених звичок.

Із цією метою доцільно використовувати соціально-психологічні тренінги для зміцнення та вдосконалення професійних умінь і навичок. Кожний етап тренінгового навчання супроводжується індивідуальними і груповими консультаціями, самостійною підготовчою роботою магістрантів з коригування своєї професійної поведінки при розв'язанні складних емоційних ситуацій, рекомендованих у процесі тренінгових завдань.

Роль викладача, організатора тренінгу в процесі виконання магістрами подібних завдань полягала в стимулюванні творчих підходів до розв'язання цікавих емоційних педагогічних завдань, здійсненні контролю за ходом професійних роздумів, спостереженні за виконанням ролей, фіксації наявності компонентів професійної емоційної культури, адекватному застосуванню психолого-педагогічних механізмів, використанні педагогічних принципів побудови педагогічних сценаріїв, корекції ходу виконання завдань, організації обговорення результатів та їх оцінюванні, систематичному отриманні викладачем об'єктивної інформації про стан виконання мети тренінгу, про його вплив на сформованість компонентів емоційної культури, що дає змогу коригувати навчальний процес, повертатися до незрозумілого магістрам правильного підходу тощо.

Висновки. Таким чином, внесення оперативних змін у методику розвитку емоційної культури магістрів за їхніми власними пропозиціями, удосконалення

навчальних програм і педагогічної практики виявились у нашому дослідженні потужними чинниками розвитку професійної емоційної культури майбутніх викладачів.

У сукупності реалізація перелічених і розглянутих нами педагогічних напрямів забезпечує оптимізацію управління процесом формування професійної культури майбутнього викладача, сприяють максимальному розкриттю й подвоєнню його професійних можливостей.

Список використаної літератури

1. Рижанова А.О. Развитие социальной педагогики в социокультурном контексте : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.05 “Соціальна педагогіка” / А.О. Рижанова. – Луганськ, 2005. – 44 с.

2. Русинка І.І. Психологія : навч. посіб. / І.І. Русинка. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2011. – 407 с.

3. Русинка І.І. Роль курсу “Психологія” у підготовці студентів до успішної професійної діяльності / І.І. Русинка // Вища школа. – 2012. – № 8. – С. 42–52.

4. Туркот Т.І. Педагогіка вищої школи : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Т.І. Туркот. – К. : Кондор, 2011. – 625 с.

Стаття надійшла до редакції 11.01.2013.

Борисенко В.М. Основные направления формирования эмоциональной культуры будущего преподавателя

Рассматривается проблема и направления формирования у будущих преподавателей эмоциональной культуры в процессе профессиональной подготовки, приобретения определенных и необходимых качеств и умений выходить за пределы личных парадигм в эмоциональном самовыражении.

Ключевые слова: преподаватель, эмоциональная культура, направления, качества и черты поведения, самовыражение, мышление, самостоятельность.

Borisenko V. Basic directions of emotional culture of the future teacher

The problem of the formation and direction of future emotional culture of teachers in training, and the acquisition of certain qualities and skills necessary to go beyond the personal paradigms in emotional expression.

Key words: teacher, emotional culture, direction, quality and features of behavior, expression, thought, independence.